

Świadomość ekologiczna Polaków w drodze do rozwoju zrównoważonego i trwałego

Świadomość społeczna oznacza zbiór wyobrażeń, symboli, poglądów, opinii, poglądów i przesądów wspólnych dla większości danego społeczeństwa. W szerszym znaczeniu obejmuje całościowość charakterystycznych dla danego społeczeństwa treści i form życia duchowego: wyobrażeń rzeczywistości przyrodniczej i społecznej, czyli całość poglądów naukowych, filozoficznych, ideologicznych, politycznych, prawnych, religijnych, etycznych i estetycznych, które składają się na sposób myślenia i kulturę umysłową danego społeczeństwa [1]. W tym znaczeniu świadomość obejmuje opinie, poglądy i postawy ludzi, właściwości psychiczne klas i warstw społecznych, określonych grup etnicznych, środowisk zawodowych oraz różne formy życia duchowego jednostek. Idee społeczne formułują jednostki. Powszeczne uznanie i akceptacja ich poglądów sprawiają, że stają się elementami świadomości społecznej jakiejś grupy (Europy, narodu, środowiska lokalnego, klasy szkolnej).

Świadomość społeczna wyraża się w różnych formach. Są to:

- myślenie potoczne (zdroworozsądkowe przeświadczenia),
- sfera *sacrum* (magia i religia – przeświadczenia związane ze światem nadnaturalnym, bytem po śmierci – prawdy objawione przez autorytet),
- ideologie, wyróżnia je funkcja legitymizacji interesów grupowych,
- opinia publiczna, stanowi istotną informację o przekonaniach grupy,
- wiedza naukowa,
- sztuka [2].

W tych wszystkich formach może wyrażać się też świadomość ekologiczna. Świadomość ta stanowi formę świadomości społecznej, odzwierciedlającej się w przeżyciach i myśleniu poszczególnych ludzi oraz funkcjonujących społecznie normach rozumienia i wartościowania środowiska [3].

Jednocześnie świadomość środowiskowa jest zjawiskiem subiektywnym, polegającym na uzupełnianiu się wiedzy i wyobraźni ekologicznej. Jest efektem własnych przemyśleń, doznań, doświadczeń i umiejętności przekształcenia nabytej wiedzy ekologicznej w normy codziennego życia [4].

Według D. Cichy: „Świadomość ekologiczna to oprócz wiedzy, motywacja do przyjmowania odpowiedzialnej postawy, wynikająca ze znajomości zależności i praw, nieprzestrzeganie których prowadzi stopniowo do kryzysu”. Uzasadniona wydaje się więc konieczność prowadzenia właściwej edukacji w tym zakresie, uwzględniającej motywy działania społecznego na rzecz środowiska. Świadomość ekologiczna jest rozumiana jako obszar świadomości społecznej odniesionej do sfery środowiska przyrodniczego. Podstawą tej świadomości obok rzetelnej wiedzy

i umiejętności jest kształtowanie trwałych środowiskowych postaw oraz gotowości do przestrzegania w życiu codziennym zasad etyki środowiskowej, nawet jeśli to będzie wymagać osobistych wyrzeczeń i ograniczeń.

W wymiarze jednostkowym jest rezultatem procesu socjalizacji, w jakim uczestniczy każdy człowiek przez całe życie. Natomiast wiedza ekologiczna obejmuje informacje i umiejętności dotyczące procesów zachodzących w ekosystemach, informacje o zależnościach między różnymi formami działalności ludzkiej w środowisku przyrodniczym, a w szczególności o zanieczyszczeniach i zagrożeniach środowiska oraz sposobach profilaktyki [5].

Reasumując, świadomość ekologiczna obejmuje przekonania, poglądy, opinie oraz wzorce zachowań, związane ze stosunkiem ludzi do przyrody. Podłożem świadomości są: wiedza nabyta w szkole i poza szkołą, tradycja kulturowa określonej grupy społecznej, presja opinii tej grupy, własne doświadczenia. Treścią tych przekonań są między innymi:

- świadomość prawa człowieka do środowiska,
- świadomość zagrożeń, ich przyczyn i skutków, poczucie odpowiedzialności za stan przyrody,
- wola działania połączona z przekonaniem, że warto chronić przyrodę.

Świadomość powinna łączyć wiedzę z kulturą i etyką oraz dawać pierwszeństwo racji rozumowych nad emocjami.

Poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego

W Polsce pierwsze badania poświęcone społecznym problemom ochrony środowiska, świadomości ekologicznej i postawom wobec środowiska, przeprowadzono w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia. Za pionierskie badania poświęcone w całości świadomości ekologicznej uznaje się badania tarnobrzeskie z 1983 roku [6].

Badania nad świadomością ekologiczną społeczeństwa polskiego są prowadzone przez Instytut na rzecz Ekorozwoju (INE) od szesnastu lat. Miały one miejsce w latach: 1992, 1993, 1997, 2000, 2004 i 2008. W 2006 roku prowadzono badania stanu edukacji środowiskowej społeczności lokalnych, tu również zwracano uwagę na stan świadomości ekologicznej społeczeństwa. Według INE świadomość ekologiczna jest zespołem informacji i przekonań na temat środowiska przyrodniczego oraz postrzeganiem związków między stanem i charakterem środowiska przyrodniczego a warunkami i jakością życia człowieka [7].

Na tej podstawie opracowano syntezę stanu świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego. W opracowaniu tym zwrócono uwagę na to, że ludzie mobilizują się do działania bardziej przez elementy zagrażające bezpośrednio człowiekowi, np.: zanieczyszczenie wody pitnej w konkretnej miejscowości, niż zagrożenia „odległe”, np.: zagrożenie stanu lasów przez wycinkę lub że

społeczeństwo traktuje środowisko naturalne jako wartość, ale nie odczuwa potrzeby działań na jego rzecz. Świadomości zagrożeń towarzyszy bardzo niewielka wiedza na temat ich źródeł i skutków. W społeczeństwie występuje brak zaufania do instytucji odpowiedzialnych za informację i działania środowiskowe oraz negatywna ocena ich działalności. Wobec braków edukacyjnych, świadomość ekologiczna była przede wszystkim zdeterminowana doświadczeniem indywidualnym poszczególnych jednostek i społeczności lokalnych [8].

Badania socjologiczne, prowadzone przez Instytut Kształtowania Środowiska od początku lat dziewięćdziesiątych wskazywały na niewielki wzrost poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego. Wynikało z nich, że zmniejszyło się przyzwolenie społeczne na ograniczenie produkcji przemysłowej, zapewne z powodu wzrostu bezrobocia. Wzrosła rola samorządu lokalnego i indywidualnych działań mieszkańców na rzecz środowiska naturalnego. W większym stopniu dostrzeżono związek między stanem środowiska i szansami rozwojowymi. Pogłębił się jednak podział na wykształconych, bogatych i proekologicznych oraz biednych, starszych, gorzej wykształconych, mieszkających na wsi i obojętnych na kwestie ekologiczne. Nastąpił nieznaczny wzrost znaczenia organizacji ekologicznych, ale i spadek wiedzy o celach i działaniach tych organizacji. Autorzy badań wnioskują, że przyszły stan świadomości ekologicznej społeczeństwa będzie zależeć od stanu gospodarki. Zwrócono uwagę, że wciąż panuje lęk i przekonanie o stałym pogorszeniu się stanu środowiska. Widoczne były również różnice regionalne w postrzeganiu problemów ekologicznych, określane przez stan środowiska w danym rejonie kraju [9].

Z analizy wyników badań ankietowych, przeprowadzonych przez autorkę w 2006 roku nadal wyłania się diagnoza społeczeństwa polskiego o stosunkowo małej wiedzy i niskiej świadomości środowiskowej. Mieszkańców lokalnych społeczności charakteryzuje na ogół brak aktywności i odpowiedzialności za środowisko, brak poczucia więzi z lokalnym środowiskiem. Natomiast ludzie doceniają najbardziej dobro własne i najbliższej rodziny. Dominuje pogląd, że starania o zapewnienie czystego środowiska to sprawa lokalnego samorządu, który to powinien również realizować program edukacji ekologicznej społeczeństwa, informować mieszkańców i aktywizować ich do współgospodarowania lokalnym środowiskiem [1].

Powyższe cechy nie są jeszcze cechami społeczeństwa obywatelskiego, do którego statusu powinniśmy dążyć, w myśl Strategii Zrównoważonego Rozwoju. Te niejednoznaczne wyniki badań pozwalają jednak mieć nadzieję, że polskie społeczeństwo powoli zmierza w kierunku rozwoju zrównoważonego, choć jeszcze nie bardzo tę drogę rozumie.

O percepcji zagrożeń ekologicznych wśród respondentów INE świadczą także wskazania na najważniejsze zagrożenia cywilizacyjne dla Polski i Polaków. Ranking tych zagrożeń przedstawia się następująco:

- 1) narkomania – 49%
- 2) alkoholizm – 48%
- 3) choroby cywilizacyjne (rak, AIDS) – 40%
- 4) przestępczość – 32%
- 5) katastrofy naturalne – 27%
- 6) zanieczyszczenie środowiska – 23%
- 7) terroryzm – 22%
- 8) konflikty zbrojne – 14%

- 9) awarie elektrowni atomowych – 10%
- 10) kryzys ekonomiczny – 10%
- 11) wyczerpywanie się zasobów – 7%
- 12) katastrofy komunikacyjne – 5% [7]

Należy zwrócić uwagę, że społeczeństwo polskie nie bardzo odstaje od innych krajów Unii Europejskiej a tym bardziej Świata. Świadczyć o tym może fakt, że w dziesięć lat po Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro, na którym „Agendę 21” podpisało 179 krajów, okazało się, że poziom świadomości społecznej ludzi na świecie jest nadal niski a realizacja rozwoju zrównoważonego przebiega zbyt wolno. Konieczne stało się powołanie ogólnoswiatowego projektu działań „Dekada Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju 2005–2014”. W Polsce, w związku z dekadą podejmuje się wiele projektów edukacyjnych. Oczekując na skutki tych działań dowiadujemy się, że ostatnie badania stanu wiedzy o środowisku, przeprowadzone przez Instytut na rzecz Ekorozwoju (INE) w 2008 roku wskazują, że świadomość ekologiczna Polaków wciąż jest na niskim poziomie – jedynie 30% badanych słyszało o sieci „Natura 2000”. Obecnie za najgroźniejsze Polacy uważają ocieplenie klimatu co należy uznać za niewątpliwą efekt intensywną obecności kwestii globalnego ocieplenia w przestrzeni medialnej. Jako przyczynę tego stanu rzeczy 67% badanych obwinia przemysł, wycinanie lasów – (46%), transport (32%). Zwraca też uwagę dwukrotny wzrost wskazań na ważność zagadnienia wyczerpywania się surowców, co świadczy prawdopodobnie o coraz częstszym pojawianiu się tego tematu w przestrzeni medialnej. Także wymowny jest dwukrotny spadek liczby osób o niezdecydowanych poglądach na temat globalnych zagrożeń środowiskowych, co również można wiązać z częstszą obecnością tego rodzaju problematyki w mediach.

Z porównania tegorocznego sondażu z badaniami przeprowadzonymi w latach 1992–1997 wynika, że maleje liczba Polaków niezadowolonych ze stanu ochrony środowiska w kraju. Obecnie aż 71% ankietowanych uważa, że żyje w zdrowym środowisku. Zdecydowana większość respondentów nie wierzy jednak, że stan środowiska może poprawić rząd lub ekolodzy. Dzisiejsze społeczeństwo stawia raczej na samorządy, lokalne społeczności i szkołę.

Respondenci INE na ogół pozytywnie oceniają zmiany, jakie zaszły w stanie środowiska przyrodniczego kraju od czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Rozpatrując tę kwestię w ujęciu dynamicznym, należy stwierdzić, że o ile odsetek osób dostrzegających poprawę stanu środowiska raczej się ustabilizował, to nastąpił bardzo wyraźny spadek liczby respondentów twierdzących, że jakość środowiska uległa pogorszeniu [7].

Edukacja środowiskowa

Pomimo konieczności dostosowania programów studiów na kierunku ochrona środowiska do standardów Unii Europejskiej na studiach tych nie przewiduje się przedmiotów z rodzaju dydaktyka środowiskowa czy edukacja ekologiczna jako obowiązkowych. Standardy kształcenia również nie uwzględniają edukacji środowiskowej społeczeństwa jako ważnego zadania absolwentów studiów ochrony środowiska. Uczelnie wyższe nie obligują studium tam nauczycieli i samorządowców do prowadzenia edukacji ekologicznej.

Również ustawa o ochronie środowiska nie uwzględnia konieczności podnoszenia świadomości ekologicznej społeczeństwa ani

obowiązku szkół wyższych do przygotowywania animatorów ochrony środowiska na kierunkach przyrodniczych i pedagogicznych. Ustawa o ochronie środowiska nie uwzględnia konieczności edukacji ekologicznej. A w publikacjach dydaktyków ochrony środowiska czytamy, że studenci kierunków: Kształtowanie i Ochrona Środowiska oraz Geografia z Przyrodą nie znają celów i metod kształcenia środowiskowego, pomimo że przynajmniej niektórzy podejmują pracę w szkole [10].

Z badań prowadzonych przez Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Płocku wynika, że wdrażanie zasad rozwoju zrównoważonego a więc i podnoszenie poziomu edukacji ekologicznej jest hamowane przez następujące bariery:

- brak obowiązku i kontroli realizacji edukacji ekologicznej w szkole,
- niewystarczające przygotowanie nauczycieli,
- wzrost postaw konsumpcyjnych w społeczeństwie,
- zróżnicowanie materialne społeczeństwa,
- konflikty społeczne na terenach chronionych,
- nieefektywne działania prawne,
- brak informacji o lokalnych działaniach prośrodowiskowych,
- niewystarczający monitoring stanu lokalnego środowiska,
- nieprawidłowa dystrybucja unijnych środków finansowych,
- brak podkreślania znaczenia tematyki środowiskowej w mediach,
- niska świadomość ekologiczna przedstawicieli władzy,
- niska świadomość ekologiczna społeczności lokalnych,

Zdaniem polskiego społeczeństwa podmioty, które przede wszystkim powinny podejmować działania na rzecz poprawy stanu środowiska w najbliższym dla niego obszarze to podstawowy organ samorządu terytorialnego, czyli gmina oraz sami mieszkańcy. Wg INE zmniejszają się oczekiwania społeczne w stosunku do administracji wojewódzkiej i centralnej. Niewielkie są również oczekiwania społeczne w stosunku do organizacji ekologicznych, a także środowisk biznesowych.

pozytywnym zjawiskiem, zaobserwowanym w bieżącym badaniu, jest skokowy wzrost wskazań na miejscową społeczność jako grupę w drugiej kolejności zobowiązaną do podejmowania działań na rzecz lokalnego środowiska przyrodniczego.

Taki stan rzeczy świadczy o konieczności podjęcia odpowiednich działań ze strony władz samorządowych oraz szkół, jak i o potrzebie wprowadzenia zmian systemowych, wynikających z oceny całokształtu reformy edukacji na podstawie wyników badań pedagogicznych i środowiskowych. Dotychczasowe badania stanu świadomości, poglądów i postaw ludzi wobec ochrony środowiska i zasad rozwoju zrównoważonego dotyczyły najczęściej odrębnych grup społecznych i nie uwzględniały roli programów edukacyjnych we wspólnej działalności samorządów, szkół i lokalnych społeczności na rzecz ochrony środowiska, zachowania różnorodności biologicznej oraz idei rozwoju zrównoważonego. Lokalne (gminne) strategie rozwoju zrównoważonego wytyczają cele rozwoju gospodarczego i społecznego oraz wskazują, w jaki sposób osiągnąć te cele przy pełnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego. Ochrona środowiska musi stanowić integralną część każdego programu rozwoju zrównoważonego. Strategia rozwoju zrównoważonego nie może być wprowadzona bez poparcia i aktywnego uczestnictwa

przeważającej części społeczeństwa, dlatego tak ważne jest wzmocnienie edukacji środowiskowej na poziomie społeczności lokalnych.

Absolwenci studiów ochrony środowiska powinni być przygotowywani do pełnienia funkcji koordynatorów programów edukacyjnych społeczeństwa. Powinni sami mieć właściwe postawy i własne zdanie oparte na merytorycznej wiedzy. Powinni być przygotowywani do wykonywania swojej pracy w czasie praktyki zawodowej nie tylko z politechnicznego punktu widzenia ochrony środowiska ale również a może szczególnie powinni podejmować projekty związane z edukacją społeczeństwa na różnych, lokalnych stanowiskach pracy. Do tego jednak jest niezbędna znajomość nowoczesnych metod edukacji środowiskowej i psychologii społecznej.

W Polsce działalność środowiskowa szkoły ogranicza się często do przeprowadzania okazjonalnych akcji. Niewielki procent aktywnych zawodowo ludzi dorosłych uczestniczy we współgospodarowaniu i ochronie środowiska na terenie rodzimej gminy.

W sferze kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa zaleca się następujące działania:

- umocnienie istniejących i stworzenie nowych instytucji doradczych do informowania opinii publicznej o sprawach środowiska,
- promowanie instytucji edukacyjnych działających w usługach i przemyśle [11],
- wspieranie wydawania materiałów szkoleniowych z aspektami estetycznymi i etycznymi,
- promowanie i wspieranie kształtowania nowego stylu życia związanego z wyrabianiem nowej hierarchii wartości oraz nawykami konsumpcji, zdrowego wypoczynku i ekoturystyki [12].

Świadomość ekologiczną uczniów determinują następujące czynniki:

- wiarygodność nauczyciela,
- przygotowanie procesu dydaktyczno-wychowawczego,
- polityka oświatowa,
- doskonalenie zawodowe nauczycieli,
- współpraca instytucji i organizacji ekologicznych z nauczycielami
- udział w projektach edukacyjnych dla zrównoważonego rozwoju o różnym, nie tylko szkolnym zasięgu [13].

Podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa jest warunkiem rozwoju zrównoważonego. Termin rozwój zrównoważony jest definiowany m.in. jako: koncepcja takiego sposobu gospodarowania, w którym eksploatacja szeroko rozumianych zasobów naturalnych nie prowadzi do degradacji środowiska, a który jednocześnie pozwala na zaspokojenie potrzeb i aspiracji społeczeństwa.

W poszczególnych krajach, w tym i w Polsce, są wdrażane strategie rozwoju zrównoważonego, oparte na zaleceniach Agendy 21 – globalnego programu działań na rzecz środowiska i rozwoju na XXI wiek. Programy te wytyczają cele rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego oraz wskazują, w jaki sposób osiągnąć te cele przy pełnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego i jego praw. Kluczową rolę w procesie wdrażania Agendy 21 odgrywają władze lokalne, zgodnie z zasadą *Mysł globalnie, działaj lokalnie*. Rozwój zrównoważony oznacza

zharmonizowane i systematyczne działania na rzecz rozwoju gospodarczego i mieszkańców, a także tworzenie korzystnych warunków dla lokalnej gospodarki oraz zapewnienie ładu przestrzennego i ekologicznego. Zgodnie z ustawą: Prawo ochrony środowiska przez zrównoważony rozwój rozumie się taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.

Zdaniem wielu dydaktyków biologii i ochrony środowiska oraz nauczycieli należy poszukiwać nowych, atrakcyjnych sposobów dotarcia z informacją do całego społeczeństwa. Odpowiednio dobrane strategie i metody kształcenia pomagają jednostkom i grupom społecznym wyrobić sobie przekonanie o wysokiej pozycji środowiska naturalnego w hierarchii wartości ogólnoludzkich.

Podsumowanie i wnioski

Różne formy edukacji środowiskowej powinny znaleźć należne miejsce na wszystkich poziomach kształcenia nie tylko formal-

nego. Ustawiczne kształcenie dorosłych (w uniwersytetach otwartych, uniwersytetach trzeciego wieku, na studiach podyplomowych dla nauczycieli, dla samorządowców itp.) powinno w takim samym stopniu jak edukacja formalna dzieci i młodzieży uwzględniać projekty edukacyjne dotyczące działań na rzecz lokalnego środowiska. Samorządy powinny korzystać z pomocy specjalistów nie tylko przy opracowywaniu programu ochrony środowiska, lecz także przy przygotowywaniu programów edukacji środowiskowej społeczeństwa.

Dotychczasowe badania wskazują na niski poziom aktywności społecznej, brak inicjatyw oddolnych, brak gminnych programów edukacji społeczeństwa oraz ścisłej współpracy szkół i samorządów w dziedzinie ochrony środowiska. Współpracę pomiędzy samorządem lokalnym a szkołą należałoby oprzeć na nowych uregulowaniach prawnych.

Spółczesność odbiera zagrożenia środowiskowe głównie w oparciu o informacje medialne zależnie od częstotliwości pojawiania się danego tematu w mediach i sposobu jego przedstawiania. Świadczy to o bardzo ważnej roli mediów jaką powinny pełnić w dziedzinie edukacji ekologicznej społeczeństwa, a także odpowiedzialności za dostarczanie aktualnych i rzetelnych informacji na tematy związane ze środowiskiem.

„Myśl globalnie – działaj lokalnie”

- Bądź przyjazny środowisku
- Oszczędzaj energię
- Oszczędzaj wodę
- Posadź swoje drzewo
Pamiętaj, że jesteś częścią przyrody
- Prowadź zdrowy styl życia
- Robiąc zakupy używaj toreb ekologicznych
- Dbaj o miejsce, w którym mieszkasz!

Parkujemy tylko w miejscach dozwolonych

Dbamy o przyrodę

Sprzątamy po swoich pupilach

Segregujemy odpady

Rys. 1. Podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców dzielnicy Warszawa-Ursynów

Niska wiedza społeczeństwa o działaniach organizacji ekologicznych powinna skłonić te organizacje do wchodzenia w bliższe interakcje ze społeczeństwem i do szerszych działań o charakterze promocyjnym, upowszechniających wyniki realizowanych przez nie projektów i kampanii.

Ludzie oczekują działań i odpowiedzialności za stan środowiska od władzy lokalnej oraz od lokalnych społeczności. Potencjał społecznej gotowości do działań indywidualnych na rzecz środowiska jest duży. Jednak by go wykorzystać potrzeba podjęcia szeroko zakrojonych i różnorodnych działań, zarówno ze strony instytucji publicznych, jak i systemu edukacji oraz organizacji pozarządowych.

Zastosowanie zasady pomocniczości w ochronie środowiska, powinno funkcjonować w relacjach obywatel – gmina oraz gmina – administracja rządowa.

Przyczyny niepodjęcia działań na rzecz środowiska (brak zainteresowania problemem 48%, brak wiary w skuteczność działań 43% oraz niechęć do zmiany przyzwyczajęń 31%) [7] powinny wskazywać odpowiednim instytucjom i organizacjom jakie bariery należy przełamywać i jak oddziaływać na świadomość obywateli by te przyczyny eliminować.

Samorządy lokalne muszą odgrywać zdecydowanie większą rolę w opracowywaniu programów edukacji ekologicznej dla mieszkańców. Być konsekwentne w realizacji przyjętych programów i przeznaczać na to konkretne środki. Samorządy powinny korzystać z bazy, wiedzy i kompetencji placówek naukowych i oświatowych na swoim terenie, szczególnie należy podjąć współpracę z nauczycielami. Ważne jest również monitorowanie po-

ziomu świadomości i postaw obywateli oraz dokonywanie okresowych ewaluacji przyjętych programów edukacyjnych.

LITERATURA

- [1] Tuszyńska L.: Diagnoza stanu edukacji środowiskowej społeczności lokalnych w wybranych regionach Polski, Wyd. UW, Warszawa 2008
- [2] Sztompka P., Socjologia: analiza społeczeństwa, Wyd. Znak, Kraków 2002
- [3] Frątczak J.: Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej, WSP, Bydgoszcz 1995
- [4] Sobczyk W.: Edukacja ekologiczna i prozdrowotna, Wyd. Nauk. AP, Kraków 2001
- [5] Cichy D.: Kształtowanie świadomości ekologicznej młodzieży poprzez działania wychowawcze, *Biologia w Szkole*, nr 5, 1990
- [6] Burger T.: Świadomość ekologiczna i potrzeby w zakresie ochrony i kształtowania środowiska mieszkańców województwa tarnobrzeskiego, Instytut Kształtowania Środowiska, (maszynopis), Warszawa 1984
- [7] Bołtromiuk A., Burger T.: Polacy w zwierciadle ekologicznym, Raport z badań nad świadomością ekologiczną Polaków w 2008 roku, INE Warszawa 2008
- [8] Gliński P.: Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego – dotychczasowe wyniki badań, *Kultura i Społeczeństwo*, nr 3, 1988
- [9] Burger T.: Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego, IGPiM, Warszawa 2005
- [10] Kowalak A.: Efektywność edukacji środowiskowej studentów Geografii Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku, Wyd. AP, (w druku), Kraków 2008
- [11] Stawiński W.: Turystyka wobec problemów ochrony przyrody i środowiska, Wyd. Kubajak, Krzeszowice 2006
- [12] Cichy D.: Kształtowanie postaw prośrodowiskowych w rodzinie, w: J. M. Dołęga, J. M. Czartoszewski (red.), *Edukacja ekologiczna w rodzinie*, Wyd. Wszechnicy Mazurskiej, Olecko 2000
- [13] Jagodzińska M.: Czynniki determinujące jakość kształcenia dla zrównoważonego rozwoju, w: *Materiały z konferencji pt. Rozwój zrównoważony jako wartość społeczno-gospodarcza*, (w druku), Olecko-Kowno 4-6 VI 2007

ANNA PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA

Funkcje hotelarskie i muzealne zabytkowych kamienic

Funkcje turystyczne wpisują się niejako naturalnie w te przestrzenie miasta, które są dla turystów najbardziej w mieście interesujące, a więc przede wszystkim w te dzielnice i kwartały, które są najsilniej nasycone zabytkami. W tych miastach polskich, w których szczęśliwie zachowały się urbanistyczne układy staromiejskie (Kraków, Toruń, Poznań, Lublin, Zamość) lub zostały one odtworzone (Gdańsk, Warszawa, Wrocław) – są to właśnie „Starówki”. Ponieważ przeważającą zabudowę dzielnic staromiejskich, poza obiektami sakralnymi, stanowią mieszczańskie kamienice, stają się one oczywistą bazą dla różnorodnych usług turystycznych: kulturalnych i edukacyjnych, hotelarskich i gastronomicznych. W ten sposób w wypadku miejskich starówek często generalnym założeniem dla lokali mieszczących się w kondygnacji parteru, a nawet całych domów, jest adaptacja do funkcji turystycznych (muzeum, hotel, gastronomia). W odniesieniu do funkcji wymagających znacznych powierzchni dla celów użytkowych (muzeum, hotel) dochodzi do adaptacji dla takich funkcji nie tylko jednego budynku (Muzeum Marii Curie-Skło-

dowskiej w Warszawie) ale i łączeniu kilku sąsiadujących (Muzeum Historyczne Miasta Warszawy, Muzeum Literatury w Warszawie). Indywidualny sposób wykorzystania zabytkowych kamienic jest bardzo różny, oferta turystyczna w podobnym segmencie (muzeum, galeria sztuki, usługi hotelarskie) różni się nie tylko w skali samego miasta, ale nawet dzielnicy. Różnice można dostrzec także w razie szczególnych ulic będących swego rodzaju „kręgosłupem” przestrzeni turystycznej (np. w Warszawie jest to cały Trakt Królewski), nasyconych wieloma funkcjami turystycznymi. Dostrzegane różnice mają związek nie tylko z rodzajem funkcji (rodzajem usług), ale i ograniczeniami związanymi z samym budynkiem (warunkami technicznymi, narzuconym programem konserwatorskim), uwarunkowaniami lokalizacyjnymi i własnościowymi, wizją rozwoju przedsiębiorstwa kreowaną przez właściciela lub zarządzającego zabytkowym obiektem.

Funkcje muzealne zabytkowych kamienic

W zabytkowych kamienicach warszawskich znalazły pomieszczenie liczne muzea (na ogólną liczbę 56 placówek muzealnych

Dr hab. inż. arch. Anna Pawlikowska-Piechotka – Instytut Turystyki i Rekreacji AWF Warszawa; Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej.